

Dânişmend-Nâme ve Mirkâtü'l-Cihâd Üzerine Stylometri İncelemesi

DOÇ. DR. AYŞE TARHAN*

Öz

Türkler, göçlerle birlikte adetlerini, yaşayış biçimlerini ve dilini de bu topraklara getirmişlerdir. Oğuz Türkleri Anadolu'ya göç ettikten sonra ilk yazılı eserlerini vermeye başlamışlardır. Standart bir dile sahip olmayan bu metinlerde, ilerleyen yüzyıllarda hem dil hem de içerik açısından yenilikler ve değişiklikler izlemiştir. Bu çalışmada, farklı yüzyıllarda farklı yazarlar tarafından kaleme alınmış Dânişmend-nâme ve Mirkâtü'l-Cihâd isimli eserler üslup açısından ve bilgisayar destekli programlar aracılığıyla karşılaştırmalı olarak incelenecektir, elde edilen veriler doğrultusunda 14. ve 16. yüzyılda dilin gelişimi ve değişimi hakkında birtakım sonuçlara ulaşılabilecektir. Her iki eser, anlam halkalarına ayrılarak ve metinlerdeki ahenk unsurları dikkate alınarak incelemeye tâbi tutulacaktır. Her iki metinden, anlam birliği olarak ayrılan halkalara dayalı karşılaştırmalı bir analiz aracılığıyla sayısal veriler sunulacaktır. Çalışmada belirlenen anlam halkaları bir yargıyı bildiren ifadeler olacaktır. Bu yargılar kaynak metindeki cümlelere bağlı olarak belirlenecektir. Anlam halkalarındaki üslup değişiminin hangi boyutlarda olduğu iki nüsha üzerinde anlam bağlantılarıyla kurulan ek, sözcük ve cümle bakımından karşılaştırılacaktır.

Anahtar sözcükler: Dânişmend-nâme, Mirkâtü'l-Cihâd, dil değişimi, bilgisayarlı üslup incelemesi, stylometri

A Stylometric Analysis on Danishmend-name and Mirkatu'l-Cihad

Abstract

The Turks brought their customs, lifestyles, and language to these lands with the migrations. They started to produce their first written works after the migration to Anatolia. These texts, which did not have a standard language, were followed by innovations and changes in terms of both language and content in the following centuries. In this study, the works of Danishmend-name and Mirkatu'l-Cihad, written by different authors in different centuries, will be examined comparatively in terms of style through computer-aided programs, and a conclusion will be reached about the development and change of the language of the 14th and 16th centuries in line with the data obtained. Both works will be divided into meaningful rings and examined by taking into account the elements of harmony in the texts. Numerical data will be presented through a comparative analysis based on the rings separated as a unity of meaning for both texts. The semantic rings determined in the study will be expressions expressing meaning. This meaning will be determined depending on the sentences in the source text. In the meaning rings, the extent of the stylistic change

* Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Öğretmenliği Bölümü, Mersin 10 Kuzey Kıbrıs, Türkiye, aysedarhan@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0493-7928.

in the texts will be compared in terms of the suffixes, words and sentences established with meaning connections on two copies, based on the texts.

Keywords: Danishmend-name, Mirkatu'l-cihad, language and culture change, computer-assisted analysis, stylometric

GİRİŞ

Neredeyse Türklerin bütün tarihinde önemli bir yeri olan gaza fikri edebî eserleri de derinden etkilemiştir. Bu nedenle gazâ fikriyle kaleme alınan pek çok gazavatnâme bulunmaktadır. Bunlardan biri de Melik Dânişmend Ahmed Gâzi'nin Sivas, Tokat, Amasya, Çorum ve Niksar'ın fetihlerini konu alan Dânişmend-nâme, Kıssa-i Melik Dânişmend, Kitâb-ı Melik Dânişmend gibi isimlerle anılan eseridir (Akar, 2016, s. 17 - 19).

1360 tarihinde Ârif Alî tarafından yazılan Dânişmend-nâme'de adları Farsça olan 17 meclis varken 1588'de bir saray danışmanı ve şairi olan Gelibolulu Âlî tarafından yeniden yazılan Mirkâtü'l-cihâd'da meclis yerine konunun birer cümle açıklamalarla anlatıldığı 117 bölüm bulunmaktadır. Gelibolulu Âlî, eserdeki üslup değişimi ile ilgili bu beyitte bilgi vermiştir:

Havâsuñ muḳtezâsınca yazam ger

‘Avâmuñ ṭab’ı olmaz sipihre perver.

Gelibolulu Âlî eserin dilinin aydınlar tarafından anlaşılmasının güç olduğunu, bu nedenle üslup değişikliğini yaptığını söylemektedir. Ona göre bu dilde bir ışık, parıltı yoktur. Bir tarihçi olarak Gelibolulu Âlî kitaptan herkesin yararlanması amacıyla anlaşılır bir dille yazılması gerektiğini, dolayısıyla eserin unutulmasına gönlünün razı olmadığını söyler (Akar, 2014, s. 80).

Osmanlı Türkçesi ders kitapları gibi çalışmaları olan Hayati Develi Osmanlı metinlerini nesir geleneği açısından “Konuşma dili A1 ve A2”, “Öğretici üsluba dayalı yazı dili B1 ve B2” ve son olarak da “Sanata dayalı yazı dili C1 ve C2” olarak ayırarak örneklendirmelerde bulunmuştur (Develi 2010: 87). Bu bağlamda Dânişmend-nâme Konuşma dili A1 ve A2 anlatım biçimi kategorisine girerken Mirkâtü'l-cihâd'ın süslü anlatım biçimi nedeniyle Sanata dayalı C1 ve C2 grubuna dahil edilebileceğini ön görülmektedir, şüphesiz bu yargıya inceleme sonucunda ulaşabileceğiz.

Metnin zaman içindeki değişimini algılayabilmek için metindeki somut verilerin değişimine bakmamız gerekmektedir. Bunlar metnin yapısını oluşturmaktadır. Metinde kullanılan kelimelerin kısalığı, uzunluğu, ses sistemi hep bu bağlamda yer alır. Diğer taraftan metinde seçilen kelimenin varlığı, kelimenin cümledeki konumu, hangi kelimelerle eşdizimli olarak kullanıldığı da yine bu bağlamın içine dahil olmaktadır. Ayrıca metnin üslup açısından değişimini gösteren bir diğer unsur da cümle yapılarıdır. Bir cümlenin kelime ses birimlerinin sayısının değişimi ve uzunluğu da metnin zaman içindeki değişimini ele veren unsurlardandır. Bu unsurları analiz etmeme olanak sağlayan ve bu çalışmada da kullanılan bilgisayarlı üslup analizi hakkında bilgi vermek çalışmanın anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

Bilgisayar insanların yaptığı işlemleri, sahip olduğu teknoloji sayesinde kısa zamanda yapma ve somut verilere ulaştırma özelliklerine sahiptir. Dolayısıyla insanın yaptığı işlemleri kolaylaştırmak için doğan bilgisayarın edebî eserlerde analiz aracı olarak kullanılmasından önce

araştırmacıların kelimeleri teker teker sayarak üslup incelemeleri yaptığı bilinmektedir. Dolayısıyla günümüzde bilgisayar teknolojileriyle yapılan bu yöntemin ilkel uygulamasına 1851 yılında rastlanmaktadır. Augustus de Morgan, yazarın üslubunun, metindeki kelimelerin kullanım sıklığına bakılarak belirlenebileceğini düşünmektedir (Lagutina vd., 2019, s. 184–195). Morgan ile aynı dönemde yaşayan Mendenhall 1887 ve 1901 yıllarında yayımladığı çalışmalarında Shakespeare'in eserlerinin yazarının aslında Christopher Marlowe olduğu iddiaları üzerinde bu yöntemi kullanmıştır. Mendenhall iddiasını kanıtlayabilmek için her iki yazarın kelime uzunluklarını ve sıklıklarını elle sayarak karşılaştırmalı olarak incelemiş ve ardından iki yazarın üslup benzerliklerine dikkat çekmiştir (Mendenhall, 1887, s. 237–246).

İlk dijital beşerî bilimler çalışması, İtalyan Cizvit rahibi Peder Roberto Busa tarafından 1949'da *The Index Thomisticus (IT)* projesinde kelimelerin sıklık analizini hesaplayabilmek için bir makine oluşturmasıyla başlamıştır (Rockwell ve Passarotti, 2019). Dolayısıyla ilk bilgisayarlı kelime sıklık incelemesinin 1949 yılında yapıldığı söylenebilir.

Stylometri, İngilizce "style" ve "metry" kelimelerinden türemekte ve "üslup ölçümü" gibi bir anlam taşıyarak yeni bir kelime oluşturan bir kavramdır. İngilizcede style, "style, type, form, format, fashion, grace, variety, spindle, substance, technical, pen, pen tip¹" kelimelerine karşılık gelir. Aynı şekilde, "metry" İngilizcede "measure" karşılığıyla kullanılır. Eder, Rybicki, & Kestemont 2015 yılında kaleme aldıkları makalelerinde yazma stiline üst düzey analizini yapmak için bir programlama dili olan R'yi kullanarak araç oluşturdıklarını ifade ederler (Eder vd., 2015). Bu projenin hareket noktası takma bir adla yayımlanan bir çalışmanın ünlü Harry Potter romancısı Rowling'e atfedilmesi ve Harper Lee'nin *To Kill a Mockingbird* adlı eserinin orijinal versiyonunun yayımlanmasında editörünün rol oynamış olabileceği hakkında tartışmalara cevap aramaya çalışmalarıdır (Eder, Rybicki, & Kestemont 2016).

Türkiye'de stylometri çalışmaları sınırlıdır, Can ve Patton, "A Stylometric Analysis of Yasar Kemal's Ince Memed Tetralogy" başlıklı çalışmalarında Yaşar Kemal'in 1987 tarihli *İnce Memed* romanını ele almışlar ve Yaşar Kemal'in beş ciltlik bu romanın üslubunun zaman içindeki değişimini kelime ses birimlerine ve cümle uzunluklarına dayalı bir yöntem kullanarak ortaya koymuşlardır (Can ve Patton, 2004, s. 457- 467).

METODOLOJİ

Makalenin çıkış noktası "iki yüzyıl ara ile yazılan iki nüshada dilin değişimi var mıdır?", sorusudur. Bu soruyu çözümleyebilmek için metodoloji geliştirmek ve uygulamak gerekmektedir. Bu doğrultuda yükselen bir diğer soru ise "iki nüsha arasındaki dilin değişimini stylometri üslup inceleme yöntemi ile analiz edebilir miyiz?", olacaktır. Makalede iki nüsha arasındaki değişen dili görünür kılmak için stylometri adı verilen bilgisayar destekli üslup incelemesi yapıldı. Çalışmada özellikle eklerin, kelimelerin ve cümlelerin gramer bağlamıyla anlama katkıları da üslup açısından değerlendirildi. İbrahim Karahancı *Sözcük Birimlerin Üslup Oluşumuna Katkısı I* adlı makalesinde bu çalışmanın odak noktası olan kelime ve cümlelerin üsluba etkisini şöyle açıklar:

Belirli sıklık, dağılım ve birleşimler sonucunda oluşan üslup, özellikle sözcük ve cümle düzeyinde belirginleşmektedir. Bu dil birimleri, dilin mevcut olanakları içinde

tercihe açıklık ve seçmeli dil değişkenliği göstermesi açısından zengin malzeme içeriğine sahiptir ve eserde yansıtılan özgün yapıyı -üslubu- doğrudan etkilemektedirler. Sözcük bilgisinin alt inceleme birimlerinden adlar ve sıfatlar, yaygın kullanım alanlarıyla önemli üslup belirleyicileri olarak öne çıkmaktadır. Adlarda özel / cins, tekil / çoğul / topluluk, soyut / somut / işoluş; sıfatlarda niteleme ve belirtme (gösterme) özellikleri işlevsel ve kategorik inceleme alanları oluştururlar. Bunların metin bağlamında değerlendirilip sayısal verilerin somut aracılıklarıyla yorumlanması kapsamlı üslup tasviri için önemlidir. (Karahancı, 2016, s. 1731)

Bu bağlamda çalışmada, Dânişmend-nâme'nin iki yüz yıl ara ile genişletilen kelime kadrosuna örneklem olarak Dânişmend-nâme'nin 15 satırlık yapraklarından 14a, 14b ve 15a'nın ilk satırı ile buna karşılık gelen Mirkâtü'l-Cihâd'ın 21 satırlık 27a (15. satır ve sonrası), 27b ve 28a'dan da 14. satıra kadar aktarılan Dânişmendgâzi'nin Artuhı'yı Müslümanlık'a sevk ettiği olayı içeren bölüm, metin kahramanları ile ilgili geniş bilgi verilmesi nedeniyle örneklem olarak seçildi. İki yazmanın ilgili bölümleri Latin transkripsiyon harflerine aktarıldı. İki metin Microsoft Word dosyasından bilgisayarların okuyabileceği bir format olan txt file dosyasına UTF-8 Unicode ile kaydedildi. Oluşturulan iki derlemde bilgisayarın yanlış verilere ulaşmasını engellemek için noktalama işaretleri silindi ve standartlaştırma ön işlemine tabi tutuldu. Oluşturulan derlemlerdeki kelime sıklık analizinin yapılması amacıyla görselleştirmeler kullanıldı. İki bölümden oluşan analizin birinci bölümünde iki metin stylometri analiziyle değerlendirilecek, ikinci bölümde de iki metinde değişen kelime kadrosuna ve ahenk unsurlarına dayalı somut veriler sunulacaktır.

Çalışmada kullanılan bilgisayar inceleme araçlarının kelime hesaplama yöntemine göre, araçların kelimeler arasındaki boşluklar aracılığıyla kelimeleri hesapladığı anlaşılmıştır. Çalışmada bu sonuçların yanlış çıkmaması için ayrı yazılan eklerin sayısal verileri kelime olarak hesaplanan değerlerden çıkarıldı. Dolayısıyla, çalışma boyunca kelime hesaplamaları sözlüksel birimler açısından ele alınarak bilgisayarların tespitleri üzerinden açıklanacaktır. Örneğin sözlükte yer alan yardımcı eylemlerden *kılmak* ve *eylemek* birer kelime olarak hesaplanacaktır. Dolayısıyla sözlükte yer alan her madde başı bir kelime değerinde sayısal veriye sahip olacaktır.

1. METİNLER ÜZERİNDE STYLOMETRİ ANALİZİ

Bilgisayar araçları ile çalışmaya örneklem olarak alınan iki nüsha arasında değerlendirilebilecek çok fazla nokta bulunmaktadır. Aşağıda iki nüsha arasındaki üslup farklılıklarını gözler önüne koyacak somut verilerden biri olarak kelime kullanımlarındaki sayısal artışı verilebilmektedir. Dânişmend-nâme nüshasında bahsi geçen olay 251 kelime ile anlatılır. Buna karşılık, aynı olay 1588'de bir saray danışmanı ve şairi olan Gelibolulu Âlî tarafından yeniden yazılan Mirkâtü'l-Cihâd'da 441 kelime ile anlatıldığı anlaşıyor.

Tablo 1: Dânişmend-nâme'nin iki yüz yıl ara ile yeniden ifade bulması ile artan kelime sayısı.

	Dânişmend-nâme	Mirkâtü'l-Cihâd	Kelime Sayısı Farkı
Dânişmendgâzi'nin Artuhı'yı Müslümanlığa sevk ettiği olay	251	441	190

İngilizce tabanlı üretilen bilgisayar araçları Türkçenin ya da Osmanlı Türkçesinin dil yapısına uygun olmadıklarından Arapça ve Farsça tamlama yapılarını da birer kelime olarak görmektedir. Şekil 1’de aktarılan verilere göre, Dânişmend-nâme nüshasında toplam 199 kelime çeşidinin tekrarlanma sayısının 270 olarak hesaplandığı; 1588 tarihli Gelibolulu Âlî tarafından yeniden yazılan Mirkâtü’l-Cihâd’da kelime çeşidinin 361, kelime tekrar sayısının da 541 olarak tespit edildiği anlaşılır. Dolayısıyla bu veride ayıklamalar ve düzeltmeler sonucunda 251 ve 441 kelime sayılarına ulaşılmıştır.

Word	Frequency	Word	Frequency
1	8	1	35
2	7	2	26
3	6	3	17
4	5	4	9
5	5	5	8
6	4	6	6
7	4	7	5
8	4	8	5
9	3	9	4
10	3	10	4
11	3	11	4
12	3	12	4
13	3	13	3
14	3	14	3
15	3	15	3
16	3	16	3
17	3	17	3
18	2	18	3
19	2	19	3
20	2	20	3
21	2	21	3
22	2	22	3
23	2	23	3
24	2	24	2
25	2	25	2
26	2	26	2
27	2	27	2
28	2	28	2
29	2	29	2
30	2	30	2
31	2	31	2
32	2	32	2
33	2	33	2
34	2	34	2

Şekil 1: Her iki nüshadaki transkripsiyonlu kelimelerin/eklerin kelime sıklığı verisi.

Şekil 1’de iki metnin kelime tekrarları verilmiştir. Bu kelimelere bakıldığında programların Arapça ve Farsça terkipleri birer kelime olarak algılaması aslında iki yüz yıl ara ile yazılan iki metnin değişen üsluplarını göstermesi açısından önemli bir delil olur. Bu delile göre 1360 tarihli Dânişmend-nâme nüshasında tekrarlanan ilk on kelime içinde Arapça ve Farsça terkipler bulunmamaktadır. Bu metindeki en sık tekrar eden ilk on kelime “anuñ”, “ol”, “eytdi”, “bir”, “ve”, “anı”, “didi”, “melik”, “anam”, “atam”dır. Bunlardan en çok 8 kere metinde geçen “anuñ” kelimesidir. 1588 tarihli Gelibolulu Âlî tarafından yeniden üretilen Mirkâtü’l-Cihâd’da Arapça ve Farsça tamlama ekleri ilk sıralara yerleşir. Böylece Farsça tamlama “i”, “ve”, Farsça tamlama “ı”, “bir”, “ü”, “ol”, “(rehâ / kıyâs / edâ / su’âl / mucama’at) eyledi”, “gibi”, “idüp” ve “ile” Mirkâtü’l-Cihâd’da en çok tekrarlanan yapılar olur. Mirkâtü’l-Cihâd’da bunlar arasında Farsça tamlama ‘i’si 35 kere metinde kullanılırken yine Türkçenin ünlü uyumu nedeniyle kullanılan Farsça tamlama ‘ı’sının 17 kez metinde geçtiği görülür. Bu tamlama eklerinin Dânişmend-nâme’de birer kez kullanıldığı anlaşılır. Bütün bu veriler ikinci defa kaleme alınan Dânişmend-nâme’deki üslup değişimindeki büyük farkı ilk adımda açık bir biçimde sunar. Arapça terkip Dânişmend-nâme’de bir kere kullanılmasına karşılık Mirkâtü’l-Cihâd’da 3 kez kullanıldığı anlaşılır. Bu da Mirkâtü’l-Cihâd’da değişen üslubun Arapçaya kıyasla Farsça dil bilgisi yönünde olduğunu göstermektedir.

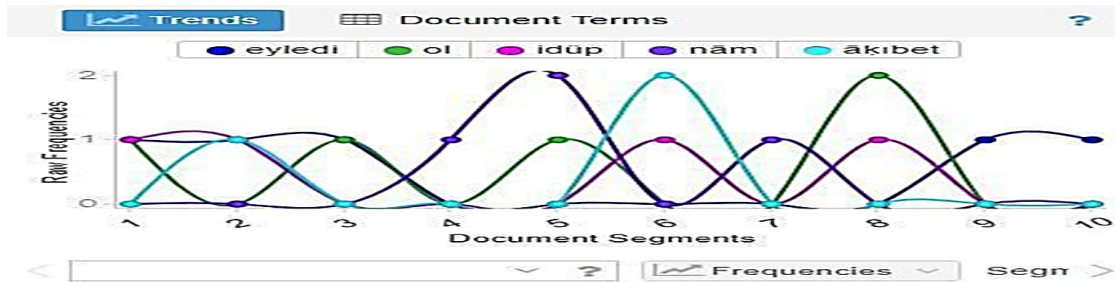
Şekil 1’de aktarılan verilerin, Excel dosyasına aktarıp bir kelime niteliği taşımayan Arapça ve Farsça tamlama ekleri çıkarıldığında Mirkâtü’l-Cihâd’da tekrarlanan ilk on kelimenin “ve”, “bir”,

“ol”, “(rehā / kıyās / edā / su’āl / mucama’at) eyledi”, “gibi”, “idüp”, “ile”, “kemîne”, “nām” ve “babam” olduğu tespit edilir. Elde edilen bu veriyi Dânişmend-nâme nüshasında tekrarlanan ilk on kelime (anuñ, ol, eytdi, bir, ve, ol, anam, atam, melik, didi) ile karşılaştırıldığında, Dânişmend-nâme’de ifadeleri 5 defa Arapça “ve” bağlacıyla bağladığı anlaşılırken Mirkâtü’l-Cihâd’da Gelibolulu Âlî’nin ifadeleri “ve” ve “ile” bağlaçlarıyla sırasıyla birinin 26 defa, diğerinin de 4 defa birbirine bağladığı sonucuna ulaşılır. Böylece Mirkâtü’l-Cihâd’da ifadelerin Dânişmend-nâme’ye göre uzadığı bu veri doğrultusunda tespit edilebilir. Diğer taraftan Dânişmend-nâme’de “ve” ile “melik” hariç ilk ondaki kelimelerin hepsi Türkçe kökenli olduğu görülürken Mirkâtü’l-Cihâd’da Türkçe kelime sayısının azaldığı anlaşılmaktadır.

Dânişmend-nâme nüshasında tekrarlanan ilk on kelimeden en fazla kullanılanı 8 defa ile “anuñ” kelimesi olur. Dolayısıyla bahsi geçen metnin anlatıcısının 3. şahıs olduğu ve bu şahsın gözüyle olayların aktarıldığı anlaşılır. Onu 7 kere tekrarlamayla “ol” işaret zamirinin kullanımı takip eder. Sonrasında da metnin şahıs kadroları olan “anam”, “atam” ve metnin kahramanı olan “melik” gelir. Metnin olay merkezli bir anlatımı olduğundan “eytdi” ve “didi” gibi eylemler en çok tekrarlanan kelimeler olarak listenin zirvesine yerleşir.

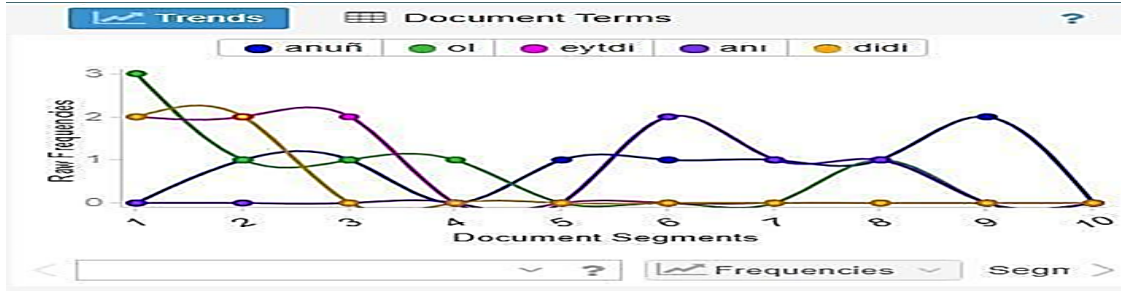
Mirkâtü’l-Cihâd’da tekrarlanan ilk on kelimeye anlam bağlamında bakıldığında metnin insanları ile ilgili “fakir/zengin”, “nam salmış/kemine(aşağı)” gibi sıfatların bol kullanıldığı ve kimin soyundan geldiğini ön plana çıkaran bir zihniyetin bulunduğu söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında şahıslardan “ol” ve “babam” kelimelerinin en çok tekrara sahip olduğu görülür. “Ol” kelimesinin Dânişmend-nâme’de olduğu gibi öne çıkarılması metnin anlatıcısının her iki metinde de 3. tekil şahıs olduğunu gösterir. “Ol” kelimesine karşılık şahıs zamiri yerine aşağı anlamına gelen “kemine” kelimesinin sık tekrarlanması yine yazarın insanlara yüksekte bakan bir zümrenin üslubunu kullandığı söylenebilir. Bu metinde de temel eylemler, olayın aktarılması veya anlatılması esasına dayandığından en çok kullanılan “(rehā / kıyās / edā / su’āl / mucama’at) eyledi” yardımcı fiili olur. Bunun dışında bir sonraki en çok kullanılan eylemse etmek fiilinin zarf fiilli biçimi olan “idüp” ifadesi olur. Bu da Mirkâtü’l-Cihâd’daki uzun sıralı bağlı cümlelerin varlığını işaret eder.

Dânişmend-nâme nüshasında tekrarlanan kelimelerden ilk beşte yer alan “anuñ”, “ol”, “eytdi”, “anı” ve “didi” kelimelerinin kullanılış dağılımına bakıldığında, ol kelimesi metnin ilk yarısında en çok tercih edilen kelime olurken ortalarda yerini “anı” ifadesine bıraktığı ve “anuñ” ifadesiyle sürekli yer değiştirdiği görülmektedir. Metinde en çok rastlanan “didi” ve “eytti” eylemlerinin metnin ilk çeyreğinde sık kullanıldığı görülmüştür. Bu da metnin ilk yarısında yaşanan olaylar aktarılırken metnin ikinci yarısında gözlemlerin anlatıldığı Şekil 2’den anlaşılır:

Şekil 2: Dânişmend-nâme’de en çok tekrarlanan kelimelerin metindeki konumu haritası.

Mirkâtü'l-Cihâd'da en çok tekrarlanan ve kelime niteliği taşıyarak ilk beşte yer alan “ol”, “(rehâ / kıyâs / edâ / su’âl / mucama’at) eyledi”, “idüp”, “nām” ve “ākıbet” kelimelerinin kullanılış dağılımına bakıldığında, “ol” işaret zamirinin metnin neredeyse her yerinde kullanıldığı ancak metnin ikinci yarısında yükselişe geçtiği görülmektedir. Bu da metnin ikinci yarısında tasvirlerin arttığını işaret etmektedir. Metinde kişilerin tanıtıldığı ve yine tasvirin bol yer kapladığı noktalardan biri de “nām” kelimesinin metnin ilk yarısının sonlarına doğru yükselişe geçmesidir. “nām” kelimesinin yerini metnin ikinci yarısında “ākıbet” kelimesine bırakması metinde artık olayların aktarılmaya başlandığı sonucuna ulaşılır. Metinde en çok rastlanan “didi” ve “eytdi” eylemlerinin metnin ilk çeyreğinde sık kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu da Dânişmend-nâme’de olduğu gibi metnin ilk yarısında yaşanan olaylar aktarılırken metnin ortalarına doğru hikâyelerin anlatıldığı, ikinci yarısından sonra da gözlemlerin yer aldığı Şekil 3'teki verilerden anlaşılmaktadır:

Şekil 3: Mirkâtü'l-Cihâd'da en çok tekrarlanan kelimelerin metindeki konumu haritası.

Dânişmend-nâme nüshasında bütün bu dağılımları görselleştiren, diğer bir ifadeyle en çok kullanılan kelimelerin meydana getirdiği bir kelime bulutu oluşturulduğunda karşımıza Şekil 4 çıkacaktır:

Şekil 4: Dânişmend-nâme’de en çok tekrarlanan kelimelerin oluşturduğu kelime bulutu haritası.

Şekil 4’te, Dânişmend-nâme nüshasında en sık rastlanan kelimeler rahat bir biçimde gözlemlenebilmektedir. Şekil 4, “anuñ” kelimesinin en çok kullanıldığını işaret etmektedir. “Anuñ” kelimesinden sonra “eytdi”, “melik”, “ol”, “müsliman”, “anı”, “anam”, “bislerler” kelimelerinin en sık kullanılan kelimeler olduğu anlaşılmaktadır. Mirkâtü'l-Cihâd nüshasındaki kelime dağılımlarını görselleştiren kelime bulutu haritası ise Şekil 5'te karşımıza çıkar:

Şekil 5: Mirkâtü'l-Cihâd'da en çok tekrarlanan kelimelerin oluşturduğu kelime bulutu haritası.

Stylometri analizinde incelenen unsurlardan bir diğeri de derlemlerdeki kelime ve cümle uzunluklarıdır (Tarhan, 2025, s. 143-147). Şekil 6'da ve Şekil 7'de iki derlemden oluşan karşılaştırmanın özet Stylometri bilgileri bulunmaktadır. Şekillerde her iki nüshanın kelime, karakter, cümle uzunlukları, en kısa cümle uzunluğu, kelime ve cümlelerin karakter, kelime, cümle uzunluk ortalamaları görülmektedir. Bu şekillere göre Dânişmend-nâme, Mirkâtü'l-Cihâd'ın yarısı kadar kelime sayısına sahiptir ve kaynak metinde 13 anlam bütünlüğü olan cümlelerin karşılığında Gelibolulu Âlî'nin bu anlamları 10 sıralı bileşik cümlelerle ifade ettiği anlaşılmaktadır. Bu da yeniden üretilen metinde cümlelerinin uzamasına ve cümlelerdeki kelime sayılarının çoğalmasına sebep olmuştur. Şekillere göre her iki metnin karakter sayılarında da yine kaynak metne göre Mirkâtü'l-Cihâd'ın iki katı sayıya sahip olduğu görülmektedir. En kısa cümlelerin 7 kelime ile Dânişmend-nâme'de bulunduğu; buna karşılık Mirkâtü'l-Cihâd'da en kısa kelimenin 18 kelimeye sahip olması ile kaynak metnin 2.5 katı kadar olduğu tespit edilmiştir. Cümlelerin karakter sayılarında da doğal olarak yeniden üretilen metinde sayısal artış gözlemlenmektedir. Her iki metinde en yakın değerlerin kelime uzunluk ortalamalarındaki 5.2 ve 5.6 oranları olduğu anlaşılmaktadır. Mirkâtü'l-Cihâd'ın kaynak metne göre aynı bölümü iki katından da fazla kelime sayısı ile yazdığını anlamaktayız.

Words	261	Words	459
Characters	1,639	Characters	3,052
Sentences	13	Sentences	10
Shortest Sentence (words)	7	Shortest Sentence (words)	18
Avg. Sentence (words)	21	Avg. Sentence (words)	46
Avg. Sentence (chars)	127	Avg. Sentence (chars)	306
Avg. word length	5.2	Avg. word length	5.6

Şekil 6: Dânişmend-nâme'nin Stylometri verileri. Şekil 7: Mirkâtü'l-Cihâd'ın Stylometri verileri.

2. İKİ METİNDEKİ AHENK UNSURLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Metinler arası üslup değişiminin hangi boyutta olduğu, 14. yüzyıl metni Dânişmend-nâme ve 16. yüzyıl metni olan Mirkâtü'l-Cihâd'ın ahenk unsurları bakımından karşılaştırılmasıyla da belirlenebilmektedir. Bu bölümde kaynak metindeki anlam birliği olan cümlelere dayalı karşılaştırmalı bir analiz yapılacaktır. Her bir anlam halkası bir temayı bildiren ifadeler ya da cümlelerden oluşacaktır. Kaynak metnin karşılığında anlam birliği olarak verilen bilgiler açısından yeniden üretilen metindeki halkalar bazen bir cümle bazen de bir cümlelerin yarısından oluşacaktır.

Anlam halkalarının birleşmesi metni oluşturacaktır. Bu bağlamda her halkada bulunan ilk tablo başlıkları ilgili halkanın konusunu vermektedir. Sonraki ilk tabloda ifadeler karşılaştırıldıktan sonra ikinci tabloda eserlerde ahenk unsurlarıyla sanat yapma çabaları, değişen üsluba somut delil olarak sunulacaktır.¹ Yukarıda da söylenildiği gibi bilgisayar araçları kelimeler arasındaki boşluklar aracılığıyla kelimeleri hesaplamaktadır. Çalışmada bu sonuçların yanlış çıkmaması için ayrı yazılan eklerin sayısal verisi kelime olarak hesaplanan değerlerden çıkarılmıştır. Çalışma boyunca kelime hesaplamaları sözlük birimler aracılığıyla ele alınarak bilgisayarların tespitleri üzerinden açıklanacaktır. Örneğin sözlükte yer alan yardımcı eylem olan *kılmak* ve *eylemek* birer kelime olarak hesaplanacaktır.

2.1. Birinci Anlam Halkası

Tablo 2. Melik Gâzi'nin Artuhı'yı Müslüman olmaya davet etmesi.

Dânişmend-Nâme	Mirkatü'l-Cihâd
<i>melik eytdi gel müslimân ol seni âzâd ideyüm didi</i>	<i>melik-i pür-kerem ol âhuñ sebebin su'âl eyledi ve eger müselmân olursan vallahi seni âzâd ideyin diyü söyledi</i>

Dânişmend-nâme'de toplam 9 kelime varken aynı ifadelerin 2 yüzyıl sonra iki katı kelime sayısı ile 18 kelime ile ifade edildiği görülür. Bu halkada kelimelerde büyük farklılıklar bulunmamaktadır. Kaynak metin ile yeniden üretilen metindeki kelime ve ifadeler birbirine denk düşecek şekilde sıralandığında bu tablo oluşur:

Tablo 3: 1. Halkanın kelime ve ifadelerinin karşılaştırılması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
<i>melik</i>	<i>melik</i>
<i>gel</i>	-
<i>eytdi</i>	<i>su'âl eyledi</i>
-	<i>ve eger</i>
<i>müslimân</i>	<i>müselmân</i>
<i>ol</i>	<i>olursañ</i>
-	<i>vallahi</i>
<i>seni</i>	<i>seni</i>
<i>âzâd</i>	<i>âzâd</i>
<i>ideyüm</i>	<i>ideyin</i>
	<i>diyü</i>
<i>didi</i>	<i>söyledi</i>

Kaynak metin ile yeniden üretilen metnin 1. anlam halkasının ritim ve ahenk şemasına baktığımızda yeniden üretilen metindeki sanat gayesi görülmektedir:

Tablo 4: 1. Halkanın ritim ve ahenk şeması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
<i>eytdi / didi</i>	<i>su'âl eyledi / diyü söyledi</i>
-	<i>âhuñ / sebebin / müselmân / olursañ / ideyin</i>

¹ Bu bölümde sadece veriler sunulacak, makalede kelime sayısının kısıtlılığı nedeniyle somut karşılaştırmanın yorumlanmaları kısa tutulacaktır.

-	<i>eyledi / vallahi / seni / söyledi</i>
---	--

Kaynak metinde herhangi bir ritim ya da ahenk oluşturma amacının olmadığı, ancak yeniden üretilen metinde ses ve söyleyiş benzerlikleriyle bir ahenk oluşturma yoluna gidildiği sonucuna ulaşılmaktadır.

2.2. İkinci Anlam Halkası

Tablo 5. Artuhı'nın sorusu.

Dânişmend-Nâme	Mirkatü'l-Cihâd
<i>ol yigit eytdi eger müslimân olsam yârim ele gire mi didi</i>	<i>merd-i giriftâr iki gözlerin eşk-bâr idüp müselmân olursam beni yârime vâşıl ve hasretin çekdiğüm niğârum harem-i serâsına dâhil ider misin diyü ağladı</i>

Dânişmend-nâme'deki bu anlam halkasında bulunan 10 kelime, 2 yüzyıl sonra 21 kelime ile iki katına ulaşır. Bu halkada hem kelime hem de ifade farklılıkları oluşmaktadır. Kaynak metin ile yeniden üretilen metindeki kelime ve ifadeler karşılaştırıldığında bu tablo oluşur:

Tablo 6: 2. Halkanın kelime ve ifadelerinin karşılaştırılması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
<i>ol</i>	-
<i>yigit</i>	<i>merd-i giriftâr</i>
-	<i>iki gözlerin</i>
-	<i>eşkbâr idüp</i>
<i>eytdi</i>	-
<i>eger</i>	-
<i>müslimân olsam</i>	<i>müselmân olursam</i>
-	<i>beni</i>
<i>yârim</i>	<i>yârime</i>
-	<i>vâşıl</i>
-	<i>ve</i>
-	<i>hasretin çekdiğüm</i>
-	<i>niğârum</i>
<i>ele gire mi</i>	<i>harem-i serâsına dâhil ider misin</i>
<i>didi</i>	<i>diyü</i>
-	<i>ağladı</i>

Kaynak metin ile yeniden üretilen metnin yukarıdaki anlam halkasındaki ritim ve ahenk şemasına baktığımızda bu tablo oluşmaktadır:

Tablo 7: 2. Halkanın ritim ve ahenk şeması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
<i>eytdi / didi</i>	-
<i>olsam / yârim</i>	<i>olursam / yârim / çekdiğüm / niğârum</i>
-	<i>gözlerin / hasretin / dâhil ider misin</i>
-	<i>merd-i giriftâr / iki gözlerin eşkbâr</i>
-	<i>merd-i / iki / beni / harem-i</i>
-	<i>vâşıl / dâhil</i>
-	<i>yârime / harem-i serâsına</i>

Yine kaynak metinde herhangi bir ritim ya da ahenk oluşturma amacının olmadığı, buna karşılık yeniden üretilen metinde ses, söz ve söyleyiş benzerlikleriyle bir ahenk oluşturma kaygısı olduğu rahatlıkla tespit edilebilmektedir.

2.3. Üçüncü Anlam Halkası

Tablo 8. Diyalog.

Dânişmend-nâme	Mirkatü'l-Cihâd
<i>melik dânişmend eytdi yârüñ kimdür ol yigit eytdi benüm sergüzeştüm çokdur didi melik eytdi gel müslimân ol her ne işüñ varısa allahu 'ta'âlâ 'inâyetinde bitüreyim didi</i>	<i>âteş-i 'ışk server-i nâmdâra te'sîr idüp cigerin tağladı 'âkıbet yârüñ kimüñ nesidür ve şimdi-ki-ğâlde kandadur diyü şordı vâkıf olduğu gibi şahş-ı mezbûra şefkati ve cemâline bakup merhameti muğarrir olmağıla yârine vâşıl itmege müte 'ahhid oldı</i>

Dânişmend-nâme'de 26 kelimenin Mirkatü'l-Cihâd'da 35 kelimeyle ifade edildiği anlaşılmaktadır. Kaynak metinde bulunan Müslümanlığa davet cümleleri Mirkatü'l-Cihâd'da yer almadığı görülmektedir. Kaynak metin ile yeniden üretilen metindeki kelime ve ifadeler karşılaştırıldığında bu tablo oluşmuştur:

Tablo 9: 3. Halkanın kelime ve ifadelerinin karşılaştırılması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
-	<i>âteş-i 'ışk</i>
-	<i>server-ı nâmdâra</i>
-	<i>te'sîr idüp</i>
-	<i>cigerin</i>
-	<i>tağladı</i>
-	<i>'âkıbet</i>
<i>melik dânişmend</i>	-
<i>eytdi</i>	<i>diyü şordı</i>
<i>yârüñ</i>	<i>yârüñ</i>
<i>kimdür</i>	<i>kimüñ nesidür ²⁰ve şimdi-ki-ğâlde kandadur</i>
-	<i>vâkıf olduğu</i>
-	<i>gibi</i>
-	<i>şahş-ı mezbûra</i>
-	<i>şefkati</i>
-	<i>ve</i>
-	<i>cemâline</i>
-	<i>bakup</i>
-	<i>merhameti</i>
-	<i>muğarrir olmağıla</i>
-	<i>yârine</i>
-	<i>vâşıl itmege</i>
-	<i>müte 'ahhid oldı</i>
<i>ol yigit</i>	-
<i>eytdi</i>	-
<i>benüm</i>	-
<i>ser-güzeştüm</i>	-
<i>çokdur</i>	-

<i>didi</i>	-
<i>melik</i>	-
<i>eytdi</i>	-
<i>gel</i>	-
<i>müslimân ol</i>	-
<i>her ne</i>	-
<i>işüñ varısa</i>	-
<i>allahu 'ta'ālā</i>	-
<i>'ināyetinde</i>	-
<i>bitüreyim</i>	-
<i>didi</i>	-

Kaynak metinde ve Mirkatü'l-Cihâd'da ses, ek ve aynı kökten gelen kelimelere dayalı kâfiye biçimleriyle söyleyişlerine bir ritim kattığı görülmektedir. Ancak yine yeniden üretilen metindeki ahenk unsurlarının arttığı gözlemlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında her iki metinde Tablo 10'da bulunan kâfiye biçimleri bulunmaktadır.

Tablo 10: 3. Halkanın ritim ve ahenk şeması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
<i>melik / melik</i>	-
<i>eytdi / eytdi / didi / eytdi / didi</i>	<i>şefkati / merhameti</i>
<i>yârüñ kimdür / ser-güzeştüm çokdur</i>	<i>nesidür / kandaşur</i>
<i>yârüñ / işüñ</i>	<i>cigerin / yârüñ / kimüñ</i>
<i>benüm / ser-güzeştüm / bitüreyim</i>	-
<i>varısa / allahu 'ta'ālā</i>	<i>nâmdâra / hâlde / kanda / mezbûra / cemâline / olmağıla / yârine / itmege</i>
-	<i>server / te'sîr / nesi / şahş</i>
-	<i>tağladı / şordı / oldı</i>
-	<i>server / te'sîr / nesidür / kandaşur</i>
-	<i>'âkıbet / şefkat / merhamet</i>
-	<i>vâkıf / vâsıl</i>
-	<i>muğarrir / müte'ahhid</i>

2.4. Dördüncü Anlam Halkası

Tablo 11. Şehadet getirmek.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
<i>derhâl barmağ götürüp imāna geldi melik anuñ gögsi üstinden indi</i>	<i>hem-ân-dem 'âşık-ı mezbûr dahı pehlevân-ı 'âlem telkîni ile şehâdet kelimesin edâ eyledi melik-i kâmkâr dahı üstinden kalkup mezbûrı âzâd u rehâ eyledi</i>

Dânişmend-nâme'de 10 kelimenin Mirkatü'l-Cihâd'da 22 kelimeyle ifade edildiği anlaşılmaktadır. Kaynak metin ile yeniden üretilen metindeki kelime ve ifadeler karşılaştırıldığında bu tablo oluşmuştur:

Tablo 12: 4. Halkanın kelime ve ifadelerinin karşılaştırılması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
<i>derhâl</i>	<i>hem-ân-dem</i>
<i>barmağ götürüp imāna geldi</i>	<i>'âşık-ı mezbûr dahı pehlevân-ı 'âlem telkîni ile şehâdet kelimesin edâ eyledi</i>

<i>melik</i>	<i>melik-i kām̄kār</i>
<i>anuñ</i>	-
<i>gögsi</i>	-
-	<i>daḥı</i>
<i>üstinden indi</i>	<i>üstinden ƙalkup</i>
-	<i>mezbūrı</i>
-	<i>āzād</i>
-	<i>u</i>
-	<i>rehā</i>
-	<i>eyledi</i>

Kaynak metin ile yeniden üretilen metnin ritim ve ahenk şemasına baktığımızda Tablo 13 oluşmaktadır. Gelibolulu Âlî'nin, metnin ifade biçimine çeşitli kâfiyelerle ritim kattığı da söylenebilir:

Tablo 13: 4. Halkanın ritim ve ahenk şeması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
-	<i>hem-ân-dem / 'âlem</i>
-	<i>telkîn / şahâdet kelimesin</i>
-	<i>edā eyledi / rehā eyledi</i>
-	<i>'āşık-ı mezbūr / melik-i kām̄kār / mezbūr</i>
-	<i>daḥı / daḥı</i>
-	<i>'āşık/ telkîn / kelime / melik / kām̄kār / ƙalkup</i>

2.5. Beşinci Anlam Halkası

Tablo 14: Artuh'ının kendisini tanıtması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
<i>ve eytdi kim senüñ aduñ nedür ve yârüñ kimdür ol yigit eytdi benüm adum artuhıdur ve babam göçgünçi tağ halkındandır on iki biñ er anuñ hükminde idi</i>	<i>artuhı-ı nā-kām ḥasb ü nesebini ḥikāyet ve keyfiyyet-i velâdetini ser-be-ser rivāyet ve kıssa-ı 'ışkını beyân yād-ı rāyet ƙılduğı maḥaldur felâ-cerem ol dîlir-i muḥterem serencāmından bu tarîķile ḥaber virdi aḥvāl-ı perişānını bu vechile silk-i nizāma getürdi ki sâbıķa babam göçgünçi ṭâyifesine tābī' il tekin nām ƙabileden</i>

Dânişmend-nâme'nin 27 kelimesinin 20'sinin Türkçe olan bu söylemi, Mirkâtül-Cihâd'da 33'ü yabancı kökenli 44 kelimeye dönüştüğü anlaşılr. Kaynak metin ile yeniden üretilen metindeki kelimeler ve ifadeler karşılaştırıldığında bu tablo oluşur:

Tablo 15: 5. Halkanın kelime ve ifadelerinin karşılaştırılması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
<i>ve</i>	-
<i>eytdi</i>	-
<i>kim</i>	-
<i>senüñ aduñ nedür ve yârüñ kimdir</i>	-
<i>ol yigit</i>	-
<i>eytdi</i>	-
<i>benim adum artuhıdur</i>	<i>artuhı-i nā-kām</i>

<i>ve</i>	-
-	<i>hasb ü nesebini</i>
-	<i>hikāyet ve keyfiyyet-i velādetini</i>
-	<i>ser-be-ser</i>
-	<i>rivāyet ve kıssa-i 'ışkını beyān</i>
-	<i>yād-ı rāyet kılduğı</i>
-	<i>maḥaldur</i>
-	<i>felā-cerem</i>
-	<i>ol dilir-i muḥterem</i>
-	<i>serencāmından</i>
-	<i>bu tarīkile haber virdi</i>
-	<i>aḥvāl-ı perişānını</i>
-	<i>bu vechile</i>
-	<i>silk-i nizāma getürdi</i>
-	<i>ki</i>
-	<i>sābıka</i>
<i>babam</i>	<i>babam</i>
<i>göçgünci</i>	<i>göçgünçi</i>
<i>tağ halkındandır</i>	<i>ṭāyīfesine tābī' il tekin nām kabileden(dir)</i>
<i>on iki biñ er</i>	-
<i>anuñ</i>	-
<i>hükminde idi</i>	-

Kaynak metin ile yeniden üretilen metnin ritim ve ahenk şemasına baktığımızda yine yeniden üretilen metinde bir ahenk kaygısı ile karşılaşıyoruz:

Tablo 16: 5. Halkanın ritim ve ahenk şeması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihād
<i>eytdi / eytdi / idi</i>	<i>virdi / getürdi</i>
<i>kim / benim</i>	-
<i>senüñ / aduñ / yarüñ / biñ / anuñ</i>	-
<i>nedür / kimdir / artuḥıdır / halkındandır</i>	-
-	<i>beyān / perişān</i>
-	<i>hasb ü neseb</i>
-	<i>hikāyet / keyfiyyet / velādet / rivāyet / yād-ı rāyet</i>
-	<i>artuḥı / nesebini / velādetini / 'ışkını / kılduğı / perişānını</i>
-	<i>ser-be-ser / rivāyet / rāyet / maḥaldur / dilir / cerem / muḥterem serencām / tarīk / haber / virdi</i>
-	<i>nā-kām / serencām / nizām / nām</i>
-	<i>felā-cerem / muḥterem</i>
-	<i>serencāmından / kabileden</i>
-	<i>tarīkile / vechile</i>
-	<i>nizāma / sābıka</i>

2.6. Altıncı Anlam Halkası

Tablo 17: Artuḥı'nın babasını anlatması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihād
-----------------------	-----------------------

kırk 'avratı var idi hiç oğlu ve kızı olmazdı gündüz ağlayup hakk ta 'ālā'dan 'ayāl isterdi *bir şahş-ı cimā'-ı şehvānī ve kırk 'avratıla izdivāc aña muḳtezā-yı nefsanī iken yine bir ferzende muḳtāc olup ḳalmışdı bağ u rāğ-ı zindegāniden serv-i revān gibi berḥurdār olmamışdı*

Dânişmend-nâme'nin 15 kelimesinin 9'unun Türkçe olduğu anlaşılan bu halkanın, Mirkâtül-Cihâd'da 10 Türkçe kökenli kelime ile toplam 27 kelimeye dönüştüğü anlaşılır. Kaynak metin ile yeniden üretilen metindeki kelime ve ifadeler karşılaştırıldığında bu tablo ortaya çıkmaktadır:

Tablo 18: 6. Halkanın kelime ve ifadelerinin karşılaştırılması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
-	<i>bir şahş-ı cimā'-ı şehvānī</i>
-	<i>ve</i>
<i>kırk 'avratı</i>	<i>kırk 'avratıla</i>
<i>var idi</i>	<i>izdivāc</i>
-	<i>aña</i>
-	<i>muḳtezā-yı nefsanī iken</i>
<i>hiç</i>	<i>yine bir</i>
<i>oğlu ve kızı</i>	<i>ferzende</i>
<i>olmazdı</i>	<i>muḳtāc olup ḳalmışdı</i>
<i>gündüz</i>	-
<i>ağlayup</i>	-
<i>hakk ta 'ālā'dan</i>	-
<i>'ayāl</i>	-
<i>isterdi</i>	-
-	<i>bāğ u rāğ-ı zindegāniden</i>
-	<i>serv-i revān gibi</i>
-	<i>berḥurdār</i>
-	<i>olmamışdı</i>

Artuhı'nın babasını anlatmasına dayalı duyguların vurgulanışı amacıyla kelimelerin birlikteliklerinden doğan şiirsellik okuyucuyu etkileme amacıyla Gelibolulu Âlî, yine metinde ritmi ve ahengi korumaya çalışmıştır:

Tablo 19: 6. Halkanın ritim ve ahenk şeması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
<i>'avratı / oğlu / kızı / olmazdı</i>	<i>olup ḳalmışdı / berḥurdār olmamışdı</i>
<i>var idi / isterdi</i>	-
-	<i>şahş-ı cimā'-ı şehvānī / muḳtezā-yı nefsanī / bāğ u rāğ-ı zindegānī</i>
-	<i>cimā / 'avratıla / aña / muḳtezā</i>
-	<i>izdivāc / muḳtāc</i>
-	<i>yine / ferzende</i>
-	<i>bāğ u rāğ</i>
-	<i>zindegān / revān</i>
-	<i>nefsanī iken / zindegāniden</i>

2.7. Yedinci Anlam Halkası

Tablo 20: Kayser'in Malatya'ya saldırması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
<i>ol zamân ki baṭṭâl gâzî rahmetu 'llâhi 'leyhi hindustana gitmiş idi kayşer mel'ün çeri çeküp malaṭıyyeyi urur</i>	<i>ve muḳaddemâ leyşü'l-meğazi seyyid baṭṭâl gâzî vilâyet-i hindistana gitdükde ki kayşer-i ḍalâlet-siyer leşker-i bî-mer çeküp malaṭıyyayı ğâret ve ḥalkını ḥasârete cesâret itmışidi</i>

Dânişmend-nâme'nin 17 kelimesinin 5'inin Türkçe olduğu anlam halkasının bu söylemi, Mirkâtül-Cihâd'da 3 Türkçe kelime dâhil toplam 22 kelimeye dönüşmüştür. Kaynak metin ile bu metinden hareketle yeniden üretilen metindeki kelime ve ifadeler Tablo 21'de karşılaştırılmıştır:

Tablo 21: 7. Halkanın kelime ve ifadelerinin karşılaştırılması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
<i>ol zamân ki</i>	<i>ve muḳaddemâ</i>
<i>baṭṭâl gâzî rahmetu 'llâhi 'leyhi</i>	<i>leyşü'l-meğazi seyyid baṭṭâl gâzî</i>
<i>hindustana</i>	<i>vilâyet-i hindistana</i>
<i>gitmiş idi</i>	<i>gitdükde</i>
<i>-</i>	<i>ki</i>
<i>kayşer</i>	<i>kayşer-i ḍalâlet-seyr</i>
<i>mel'ün çeri</i>	<i>leşker-i bî-mer</i>
<i>çeküp</i>	<i>çeküp</i>
<i>malaṭıyyeyi</i>	<i>malaṭıyyayı - ḥalkını</i>
<i>urur</i>	<i>ğâret ve ḥasârete cesâret itmışidi</i>

Kaynak metin ile yeniden üretilen metnin 7. anlam halkasındaki ritim ve ahenk şemasını karşılaştırdığımızda yeniden üretilen metindeki kafiye benzerlikleri dikkati çekmektedir:

Tablo 22: 7. Halkanın ritim ve ahenk şeması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
<i>ki / gâzî / rahmetu 'llâhi 'leyhi / gitmiş idi / çeri / malaṭıyyeyi</i>	<i>leyşü'l-meğazi / baṭṭâl gâzî / vilâyet-i / ki / kayşer-i / leşker-i / malaṭıyyayı / ḥalkını / itmışidi</i>
<i>kayşer / urur</i>	<i>kayşer-i ḍalâlet-seyr / leşker-i bî-mer</i>
<i>-</i>	<i>leyşü'l-meğazi seyyid baṭṭâl gâzî</i>
<i>-</i>	<i>muḳaddemâ / hindistana</i>
<i>-</i>	<i>gitdükde / ḥasârete</i>
<i>-</i>	<i>vilâyet / ḍalâlet / ğâret / ḥasâret / cesâret</i>
<i>-</i>	<i>ğâret / ḥasâret / cesâret</i>
<i>-</i>	<i>ḥasâret / cesâret</i>

2.8. Sekizinci Anlam Halkası

Tablo 23: Artuhu'nın annesinin babası olan 'Abdurrahmân H̡wârezmî isimli kişiyi anlatması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
<i>malaṭıyye de bir kişi var ımış adına 'ābdurrahmân-ı ḥ̡wârezmî dirler imiş 'ālim ü fāzıl kişi imiş kāfirler anuñ ehl-i 'ayâlların getürürler çün kayşer eşirleri baḥş eyler anuñ bir kıızıyla anasın atama bağışlar</i>	<i>içlerinde 'abdurrahmân ḥ̡wârezmî nām feylesof-ı enām ve mevşûf-ı 'ulemâ-yı ā'lām olan fāzılun ol maḥalda ehl ü 'ıyālın eşirlikile melâmet ve ḥākime nām bir kıızı ile ḥatunını benüm pederüm ḥişşesine virüp ri'āyet itmış idi</i>

Dânişmend-nâme'nin 28 kelimesinin 13'ünün Türkçe olan bu söylemi, Mirkâtül-Cihâd'da 8 Türkçe kelimenin de içinde bulunduğu 33 kelime ile sunulur. Kaynak metin ile bu metinden hareketle yeniden üretilen metindeki kelime ve ifadeler karşılaştırdığında Tablo 24 oluşmaktadır:

Tablo 24: 8. Halkanın kelime ve ifadelerinin karşılaştırılması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
<i>malatıyye de</i>	<i>içlerinde</i>
<i>bir kişi</i>	-
<i>var ımuş</i>	-
<i>adına</i>	<i>nâm</i>
<i>‘abdurrahmân-ı harezmi</i>	<i>‘abdurrahmân h^wārezmî</i>
<i>dirler imiş</i>	-
<i>‘âlim ü fâzıl kişi imiş</i>	<i>feylesof-ı enâm ve mevşûf-ı ‘ulemâ-yı â’lâm olan fâzıluñ</i>
<i>kâfirler</i>	-
-	<i>ol maḥalda</i>
<i>anuñ ehl-i ‘ayâlların</i>	<i>ehl ü ‘ıyâlin</i>
<i>getürürler</i>	-
<i>çün</i>	-
<i>kayşer</i>	-
<i>esirleri</i>	<i>esirlikile</i>
<i>baḥş eyler</i>	-
<i>anuñ bir kızıyla anasın</i>	<i>melâmet ve ḥâkime nâm bir kızı ile ḥatunını</i>
<i>atama</i>	<i>benüm pederüm ḥışşesine</i>
<i>bağışlar</i>	<i>virüp ri’âyet itmiş idi</i>

Kaynak metne göre yeniden üretilen metinde ritim ve ahenk öğelerinde artış görülmektedir:

Tablo 25: 8. Halkanın ritim ve ahenk şeması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
<i>var ımuş / dirler imiş / kişi imiş</i>	-
<i>dirler / kâfirler / getürürler / eyler / bağışlar</i>	-
<i>‘âlim ü fâzıl</i>	<i>feylesof-ı enâm / mevşûf-ı ‘ulemâ-yı â’lâm</i>
-	<i>nâm / enâm / â’lâm / nâm</i>
-	<i>‘abdurrahmân h^wārezmî nâm / feylesof-ı enâm / mevşûf-ı ‘ulemâ-yı â’lâm / melâmet ve ḥâkime nâm</i>
-	<i>‘abdurrahmân / olan / fâzıluñ / ‘ıyâlin</i>
-	<i>feylesof / mevşûf</i>
-	<i>melâmet / ri’âyet</i>
-	<i>benüm / pederüm</i>
-	<i>içlerinde / esirlikile / ḥâkime / kızı ile / ḥışşesine</i>

2.9. Dokuzuncu Anlam Halkası

Tablo 26: Artuhı’nın annesi ve anneannesi ile ilgili bilgi vermesi.

Dânişmend-nâme	Mirkâtü'l-Cihâd
<i>anası ölür kızı yidi yaşında yetim kalur</i>	<i>ba’dehu mürrü’s-seneyin ve’ş-şühhür ḥatun-ı fâzıl-ı mezbûr vefât idüp duḥter-i kavî-aḥteri ḥâkime yidi yaşında yetime kalmışdı</i>

Dânişmend-nâme’nin 7 kelimesinin 6’sının Türkçe olan bu anlam halkasının, Mirkâtül-Cihâd’da 5’i Türkçe toplam 15 kelimeye dönüştüğü anlaşılmıştır. Kaynak metin ile bu metinden hareketle yeniden üretilen metindeki kelime ve ifadeler karşılaştırıldığında ise Tablo 27 oluşmuştur:

Tablo 27: 9. Halkanın kelime ve ifadelerinin karşılaştırılması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
-	<i>ba'dehu</i>
-	<i>mürûru's-seneyin ve's-şühhür</i>
<i>anası ölür</i>	<i>hârun-ı fâzıl-ı mezbûr vefât idüp</i>
<i>kızı yidi yaşında yetim kalur</i>	<i>duhter-i kavî-ahteri hâkime yidi yaşında yetime kalmışdı</i>

Kaynak metin ile yeniden üretilen metnin ses benzerliklerine ve uyumuna bakıldığında karşımıza bu tablo çıkar:

Tablo 28: 9. Halkanın ritim ve ahenk şeması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
<i>anası / kıızı</i>	-
<i>ölür / kalur</i>	<i>mürûr / şühhür / mezbûr</i>
-	<i>duhter / ahter</i>
-	<i>hâkime / yetime</i>
-	<i>duhter-i / kavî-ahteri / yidi</i>

1.10. Onuncu Anlam Halkası

Tablo 29: Artuhı'nın annesinin büyümesi.

Dânişmend-nâme	Mirkâtü'l-Cihâd
<i>anı bislerler katı kuvvetlû kopar şöyle kim hayme tutup götürmekde aña muķabil kimse yoğunmuş</i>	<i>ve babam anı hânedânında besleyüp 'âkıbet bir düşîze-i tûvânâ ve şîrmâde-i bî-peroâ kopmışdı ve zeber-destligi şöhre-i dâr ü diyâr olup 'âleme velvele bırakmışdı</i>

Dânişmend-nâme'nin 14 kelimesinin 11'inin Türkçe olan ifade biçimi, Mirkâtül-Cihâd'da 7'sinin Türkçe kökenli toplam 23 kelimeye dönüştüğü anlaşılır. Kaynak metin ile bu metinden hareketle yeniden üretilen metindeki kelime ve ifadeler karşılaştırıldığında Tablo 30 oluşmaktadır:

Tablo 30: 10. Halkanın kelime ve ifadelerinin karşılaştırılması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
-	<i>ve</i>
-	<i>babam</i>
<i>anı</i>	<i>anı</i>
-	<i>hanedanında</i>
<i>bislerler</i>	<i>besleyüp</i>
-	<i>'âkıbet</i>
-	<i>bir düşîze-i</i>
<i>katı kuvvetlû</i>	<i>tûvânâ</i>
-	<i>ve</i>
-	<i>şîrmâde-i bî-peroâ</i>
<i>kopar</i>	<i>kopmışdı</i>
-	<i>ve</i>
-	<i>zeber-destligi</i>
-	<i>şöhre-i dâr ü diyâr</i>
-	<i>olup</i>

<i>şöyle kim</i>	-
<i>hayme</i>	-
<i>tutup götürmekde</i>	-
<i>aña muḳābil</i>	-
<i>kimse</i>	‘āleme
<i>yoğumış</i>	-
-	velvele
-	bırakmışıdı

Kaynak metin ile yeniden üretilen metnin ses benzerliklerine ve uyumuna bakıldığında karşımıza Tablo 31 çıkar. Tabloya göre yeniden üretilen metnin kelimelerinin sanat gayesiyle seçildiği anlaşılmaktadır.

Tablo 31: 10. Halkanın ritim ve ahenk şeması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
<i>anı / katı</i>	<i>anı / kopmuşıdı / zeber-destligi / bırakmışıdı</i>
-	<i>düşize-i / şirmâde-i / şöhre-i</i>
-	<i>düşize-i tüvânâ / şirmâde-i bî-pervâ</i>
-	<i>ve / ve / ve</i>
-	<i>hânedânında / tüvânâ / bî-pervâ</i>
-	<i>besleyüp / olup</i>
-	<i>kopmuşıdı / bırakmışıdı</i>
<i>bisler / kopar</i>	<i>dâr / diyâr</i>
<i>Şöyle / hayme / götürmekde / kimse</i>	<i>düşize / şirmâde / şöhre / ‘āleme / velvele</i>
<i>katı / kuvvetlü / kopar / kim / kimse</i>	-
-	<i>ve / ve / ve / velvele</i>
-	<i>babam / besleyüp / bî-pervâ / bırakmışıdı</i>
-	<i>anı / ‘âkıbet / ‘āleme</i>

1.11. On Birinci Anlam Halkası

Tablo 32. Artuhı’nın annesinin gençliği: Savaşçı kadın.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
<i>atam anı çübânlar arasında kor tamāmet rûm</i>	<i>ve bir zamân rûm çübânları miyânına düşüp hattâ</i>
<i>çübânları anuñ çüstliğına ‘acebe kalurlar kurt ve</i>	<i>şayyâdlar libāsına girüp ve gâhî hizebr-i derrende</i>
<i>aslan anuñ korkusundan koyun kuzı yöresine</i>	<i>gibi şayd u şikâra çıkup zümre-i şebanân-ı perî-</i>
<i>gelmez olurlar</i>	<i>mekân darb-ı destile hâkimeye mahkûm olmuşlardı ve</i>
	<i>nâm-i nigîni gurrende koyup rağbet ü iltifâtını</i>
	<i>arturmuşlar idi</i>

Dânişmend-nâme’nin bu anlam halkasındaki 22 kelimenin 15’inin Türkçe olduğu ifade biçimi, Mirkâtül-Cihâd’da 8’sinin Türkçe kökenli, toplam 39 kelimeden oluşan anlatım biçimine dönüştüğü görülmüştür. Kaynak metin ile yeniden üretilen metnin kelime ve ifadeleri karşılaştırıldığında bu tablo oluşmaktadır:

Tablo 33: 11. Halkanın kelime ve ifadelerinin karşılaştırılması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
-	<i>ve</i>
-	<i>bir zamân</i>
<i>atam</i>	-

<i>anı</i>	-
<i>çobanlar</i>	<i>rûm çübânları</i>
<i>arasında</i>	<i>miyânına</i>
<i>kor</i>	<i>düşüp</i>
-	<i>hattâ</i>
<i>tamâmet rûm çobanları anuñ çüstliğine 'acebe kalurlar</i>	<i>şayyâdlar libâsına girüp ve gâhî hizebr-i derrende gibi şayd u şikâra çıkup zümre-i şebanân-ı perî-mekân darb-ı destile hâkimeye mahkûm olmuşlardı ve nâm-i nikîni gurrende koyup rağbet ü iltifâtını arturmuşlar idi</i>
<i>kurt ve aslan anuñ korkusundan koyun kuzu yöresine gelmez olurlar</i>	-

Kaynak metin ile yeniden üretilen metnin ses benzerliklerine ve uyumuna bakıldığında karşımıza Tablo 34 çıkar. Tablodan da Gelibolulu Âlî'nin kitabı yazma gayesi görülmektedir.

Tablo 34: 11. Halkanın ritim ve ahenk şeması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
<i>çoban / çoban / aslan / korkusundan</i>	<i>zamân / çübân / miyân / şebanân / mekân</i>
-	<i>hizebr-i derrende / nâm-i nikîni gurrende</i>
<i>çobanlar / çobanlar / kalurlar / olurlar</i>	<i>çübânlar / şayyâdlar / olmuşlar / arturmuşlar</i>
-	<i>ve / derrende / gurrende</i>
<i>arasında / çüstliğine</i>	<i>hâkimeye / destile</i>
-	<i>miyânına / hattâ / libâsına / şikâra</i>
-	<i>miyânına düşüp / libâsına girüp /</i>
-	<i>şayd u şikâra çıkup / gurrende koyup</i>
-	<i>ve / ve / ve</i>
-	<i>şayd u şikâr / rağbet ü iltifât</i>
-	<i>bir / hizebr / darb</i>
<i>anı / çobanları / kuzu</i>	<i>gâhî / perî / gibi / nikîni</i>
	<i>nâm-i / hizebr-i / zümre-i /</i>
	<i>şebanân-ı / darb-ı / iltifâtını</i>
	<i>olmuşlardı / arturmuşlar idi</i>
<i>tamâmet / kurt</i>	<i>dest / rağbet / iltifât</i>
-	<i>şayyâd / şayd</i>
-	<i>rûm / mahkûm</i>
<i>atam / tamâm</i>	-
<i>anuñ / çüstliğin / anuñ /</i>	<i>miyânın / libâsın / iltifâtın</i>
<i>korkusun / koyun</i>	
<i>kor / kalur / kurt / korku /</i>	-
<i>koyun / kuzu</i>	
-	<i>düşüp / derrende / darb / dest</i>

1.12. On İkinci Anlam Halkası

Tablo 35: Artuhı'nın annesi ile babasının birlikte olması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
-----------------------	-----------------------

<i>atam bir gün ava çıkar ol kıza rāst gelür çok çalışur anı ele getüremez āhir bir hîle ile ele getürüp anuñıla cem' olur</i>	<i>pes peder-i kemîne bir gün şikāra vü kemîne çıkup nazarı ol duhtere rāst geldi tamām kayd çeküp hüsn ü cemāl ile engüşt-nümā olduğın görince kaşd-ı şayd ve ol ğazālî aheng-i kayd kıldı düşize-i pür-melāhat kisvet-ı merdānıla merdāne cür'et ve dilīrāne cünbiş ü hareket idüp peder-i harīşe hem-rāh olan kırk elli nefer miqdārı kulını şındurdı ve tiğ ü tiz ü tır-i nebtizile karşı varanuñ kılıç gibi yüzlerin döndürdi āhirü'l-emr biñ belāyıla kemend atdılar h^wāh nā-h^wāh zahāmet ve kibr-i cesāmet muktezāsınca duhter-i gurrendeyi şir-i gurrende gibi tutdılar felā-cerem vālid-i 'ālī-hemim anuñıla gāh bigāh mücama'at eyledi</i>
--	--

Kaynak metinde bu anlam halkası 23 kelime ile anlatılırken yeniden üretilen metinde bu durumun 93 kelime çeşidinin 21 kez tekrarıyla toplam 114 kelime ile tasvir edildiği anlaşılır. Kaynak metinde 23 kelimenin 19'u Türkçeyken kaynak metinde ifadenin 1/3'ünün, diğer bir ifadeyle 114 kelimenin 28'inin Türkçe olduğu görülür. Kaynak metin ile yeniden üretilen metnin kelime ve ifadeleri karşılaştırıldığında bu tablo ortaya çıkmaktadır:

Tablo 36: 12. Halkanın kelime ve ifadelerinin karşılaştırılması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihād
-	<i>pes</i>
<i>atam</i>	<i>peder-i kemîne</i>
<i>bir gün</i>	<i>bir gün</i>
<i>ava çıkar</i>	<i>şikāra vü kemîne çıkup</i>
-	<i>nazarı</i>
<i>ol kıza</i>	<i>ol duhtere</i>
<i>rāst gelür</i>	<i>rāst geldi</i>
-	<i>tamām kayd çeküp hüsn ü cemāl ile engüşt-nümā olduğın görince kaşd-ı şayd ve ol ğazālî aheng-i kayd kıldı</i>
-	<i>düşize-i pür-melāhat</i>
<i>çok çalışur</i>	<i>kisvet-ı merdānıla merdāne cür'et ve dilīrāne cünbiş ü hareket idüp peder-i harīşe hem-rāh olan kırk elli nefer miqdārı kulını şındurdı ve tiğ ü tiz ü tır-i nebtizile karşı varanuñ kılıç gibi yüzlerin döndürdi</i>
<i>anı</i>	<i>duhter-i gurrendeyi</i>
<i>ele getüremez ele getürüp</i>	-
<i>āhir</i>	<i>āhirü'l-emr</i>
<i>bir hîle ile</i>	<i>biñ belāyıla kemend atdılar h^wāh nā-h^wāh zahāmet ve kibr-i cesāmet muktezāsınca şir-i gurrende gibi tutdılar</i>
-	<i>felā-cerem</i>
-	<i>vālid-i 'ālī-hemim</i>
<i>anuñıla</i>	<i>anuñıla</i>
-	<i>gāh bigāh</i>
<i>cem' olur</i>	<i>mücama'at eyledi</i>

Kaynak metin ile yeniden üretilen metnin ses benzerliklerine ve uyumuna bakıldığında karşımıza Tablo 37 çıkar. Tabloya göre Mirkâtül-Cihâd'da ses, kelime ve tamlamalarla sanatsal bir metin oluşturulduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 37: 12. Halkanın ritim ve ahenk şeması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihâd
<i>ava çıkar / rāst gelür çok çalışır / cem' olur</i>	<i>peder / duhter/ peder / nefer / yüzler / duhter şikār / nazar / miqdār / tutdılar pür / şındur tîr / āhîr / şîr emr / kibr</i>
<i>ava / kıza / anuñıla</i>	<i>şikāra / engüşt-nümā / muktezāsınca belāyıla / merdānıla / anuñıla duhtere / görince / gurrende düşîze / harîşe merdāne / dilîrāne ile / nebtîzile</i>
<i>ele getüremez / ele getürüp</i>	<i>şikāra vü ³kemîne çıkup / kayd çeküp /cünbiş ü hareket ⁶idüp</i>
-	<i>peder-i kemîne / şikāra vü kemîne</i>
<i>ele / hîle / ile / ele anuñıla / kıza / anuñıla</i>	-
-	<i>vālid-i 'ālî-hemim / peder-i kemîne / peder-i harîşe duhter-i gurrende / şîr-i gurrende kaşd-ı şayd / aheng-i kayd düşîze-i pür-melāhat / kibr-i cesāmet tîr-i nebtîzile / kisvet-ı merdānıla</i>
-	<i>şikāra vü kemîne hüsn ü cemāl cünbiş ü hareket tîğ ü tîz tîz ü tîr-i nebtîz</i>
-	<i>bir gün / hüsn / olduğın / varanuñ yüzlerin / biñ</i>
-	<i>tamām / felā-cerem / 'ālî-hemim</i>
-	<i>geldi / kıldı / şındurdu / döndürdi / eyledi atdılar / tutdılar</i>
-	<i>kayd / kaşd / şayd / kayd melāhat / mücame'at cür'et / kisvet / hareket / zahāmet / cesāmet /</i>
-	<i>hem-rāh / h^wāh nā-h^wāh / gāh bigāh</i>
-	<i>duhter-i gurrendeyi / şîr-i gurrende gibi</i>
-	<i>kılıç gibi / şîr-i gurrende gibi</i>
-	<i>felā-cerem / 'ālî-hemim</i>

-	<i>merdāne cür’et / ve dilrāne cünbiş ü hareket / ve zaḥāmet / ve kibr-i cesāmet</i>
---	--

1.13. On Üçüncü Anlam Halkası

Tablo 38. Artuḥı’nın doğumu.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihād
<i>hemān-dem anam atamdan yüklü olur çün anam anuñ ḥālın bilür buyurur ḥayme içine getirüp ḥātūn ṭonların geydürürler anam beni tamām bir yıl karnında götürür andan zuhura gelürem beni bislerler her kim beni görürse iki yaşar oğlan şanur atam baña artuḥı diyü ad qor</i>	<i>zamānı ile şulbinden bu bende-i dirīne vücuda geldi ve her gören beni bir mürāhiḳ oğlan ve çār-deh sāle ferzend-i şāḥib-tüvān kıyās eyledi buña binaen nāmumı artuḥı qodılar</i>

Kaynak metinde kadının metnin ikinci kahramanı olan Artuḥı’yı dünyaya getirmesi ve çocuğun gürbüzlüğü nedeniyle Artuḥı adını alması 43 kelime ile anlatılırken, yeniden üretilen metinde, olayda heyecan eksikliği nedeniyle 28 kelime ile anlatıldığı anlaşılır. Kaynak metin ile bu metinden hareketle yeniden üretilen metindeki kelime ve ifadeler karşılaştırıldığında aşağıdaki tablo oluşmuştur:

Tablo 39: 13. Halkanın kelime ve ifadelerinin karşılaştırılması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihād
<i>hemān-dem</i>	<i>zamānı ile</i>
<i>anam</i>	-
<i>atamdan</i>	-
<i>yüklü olur</i>	-
<i>çün anam anuñ ḥālın bilür</i>	-
<i>buyurur ḥayme içine getirüp ḥātūn ṭonların geydürürler</i>	-
<i>anam beni tamām bir yıl karnında götürür</i>	-
<i>andan zuhura gelürem</i>	<i>şulbinden bu bende-i dirīne vücuda geldi</i>
<i>beni bislerler</i>	-
<i>her kim beni görürse</i>	<i>ve her gören beni</i>
<i>iki yaşar oğlan şanur</i>	<i>bir mürāhiḳ oğlan ve çār-deh sāle ferzend-i şāḥib-tüvān kıyās eyledi</i>
<i>atam</i>	-
<i>baña artuḥı diyü ad qor</i>	<i>buña binaen nāmumı artuḥı qodılar</i>

Kaynak metin ile yeniden üretilen metnin ses benzerliklerine ve uyumuna bakıldığında kaynak metinde bu olayın anlatımında Mirkâtül-Cihād’a göre ritme daha fazla dikkat edildiği anlaşılmaktadır:

Tablo 40: 13. Halkanın ritim ve ahenk şeması.

Dânişmend-nâme	Mirkâtül-Cihād
<i>yüklü olur / buyurur / şanur / ad qor / geydürür / götürür / gelür / görür / anuñ ḥālın bilür /</i>	-
-	<i>geldi / eyledi / qodı</i>
<i>hemān-dem / gelürem / kim /</i>	

<i>anam / atam / anam / anam / tamām / atam</i>	-
<i>geydürürler / bislerler</i>	-
<i>atamdan / andan / oğlan çün / hālīn / tonların anuñ / hātūn</i>	<i>şulbinden / gören / binaen oğlan / şāhib-tüvān</i>
<i>beni / beni / beni</i>	-
-	<i>geldi / beni / eyledi</i>
-	<i>bende-i dirīne / ferzend-i şāhib-tüvān</i>
-	<i>zamānı / nāmumı / artuḥı / qodı</i>

SONUÇ

Üslup incelemesinde söylem incelemesi ve stylometri gibi yöntemler kullanılabilir. Bu çalışmada stylometri analizini iki kategoriye ayırabilecek şekilde üslup inceleme yöntemi kullanıldı. Önce yapı analizinde bilgisayarlı üslup incelemelerinden kelime sıklıkları ve stylometri yöntemleri uygulandı. Ahenk incelemesinde yapı ile bağlantı kurularak sayısal verilere dayalı değişen ahenk unsurları belirlendi. Bu bağlamda her iki metindeki dilin kullanım farklılıklarına iki kategorinin iş birliğiyle ulaşıldı. Mirkâtü'l-Cihâd'ın dilinde yabancı unsurların çokluğu ve sıklığı belirgin biçimde görülür. Zaten, Dânişmend-nâme'yi yeniden yazan Gelibolulu Âlî, metni süslü bir üslup ile yeniden kaleme almıştır. Yazarın amacı, ne kadar iyi Arapça ve Farsça bildiğini, edebî sanatlarda ne kadar hünerli olduğunu göstermektir. Dânişmend-nâme'de Artuḥı'nın Müslümanlığa geçişi 251 kelimenin 170'inin Türkçe kökenli kelimeleriyle anlatılırken aynı olay Mirkâtü'l-Cihâd'da 441 kelime ile yaklaşık iki katı kelime sayısı ile ifade edildiği görülmüştür. Metinlerde Türkçe kökenli kelimelerin Dânişmend-nâme'de 170 olduğu yani metnin %67'sinin; Mirkâtü'l-Cihâd'da ise 128 kelime ile metnin %29'unun Türkçe kökenli olduğu görülmüştür. Mirkâtü'l-Cihâd nüshasında Arapça ya da Farsça kelimelerin, tamlamaların ve bağlaçların Türkçe kelimelere ve yapılara oranla daha çok tercih edildiği ve tekrarlandığı sonucuna ulaşılabilir. Mirkâtü'l-Cihâd'da Farsça tamlama *i'si* 35 kere metinde kullanılırken yine Türkçenin ünlü uyumu nedeniyle kullanılan Farsça tamlama *i'sinin* 17 kez metinde geçtiği gözlenmiştir. Bu tamlama eki yapılarının Dânişmend-nâme'de sadece birer kez kullanıldığı anlaşılmıştır. Diğer taraftan Arapça terkinin Dânişmend-nâme'de bir kere kullanıldığı Mirkâtü'l-Cihâd'da ise bunun 3'e çıktığı anlaşılır. Bu da iki yüzyıl ara ile değişen üslubun Arapçaya kıyasla Farsça dilbilgisi yönünde olduğunun delilidir. İki metin arasındaki bağlantı ifadeleri açısından karşılaştırıldığında bağlaçların kullanımındaki artışın da değişen üsluba örnek olduğu söylenebilir. Dânişmend-nâme'de ifadelerin “ve” bağlacıyla 5 kez bağlandığı, buna karşılık Mirkâtü'l-Cihâd'da “ve” bağlacının yanında “ile” bağlaçlarıyla sırasıyla birinin 26 kez, diğerinin de 4 kez ifadeleri birbirine bağlandığı anlaşılır. Diğer taraftan Mirkâtü'l-Cihâd'da en çok kullanılan eylem etmek fiilinin zarf fiilli biçimi olan “*idüp*” ifadesidir. Bu da Mirkâtü'l-Cihâd'daki uzun sıralı bağlı cümlelerin varlığının kanıtlarıdır.

Stylometri inceleme yöntemiyle aynı anlamı içeren ifadelerde karakter, kelime ve cümle açısından da farklılıklar olduğu verilerine ulaşılmıştır. Verilere göre kelimelerdeki Dânişmend-

nâme'deki 13 anlam bütünlüğü olan ifadenin Mirkâtü'l-Cihâd'da 10 sıralı bileşik cümlelerle ifade edildiği görülmüştür. Dânişmend-nâme'den iki yüz yıl sonra aynı anlamın ifade edilmesinde karakter sayısının da iki katına çıktığı belirlendi. Yine en kısa cümleler dikkate alındığında iki yüzyıl sonra tekrar kaleme alınan Mirkâtü'l-Cihâd'da 2,5 kat artış olduğu gözlemlenmiştir. Mirkâtü'l-Cihâd'ın yazılma gayesi olan süslü bir dil kullanımı halkalarda sunulan tablolarla da görüldüğü gibi ses ahengine dayalı bir ritim yakalama fikriyle tercih edilen bir anlatım biçiminin benimsendiği tespit edilmiştir. İki metindeki üslubun değişimini gösteren diğer unsurlar da kelimelerin gramer karşılıklarıdır. Mirkâtü'l-Cihâd'da sıfat kullanımında artış olduğunu, özellikle “fakir / zengin”, “*nam salmış / kemine (aşağı)*” ve soy bildiren ifadelerin öne çıktığı tespit edilmiştir. Örneğin Dânişmend-nâme'de “Ol” şahıs zamiri yerine aşağı anlamına gelen “kemine” kelimesinin sık tekrarlanması dildeki yabancılaşmayı ve yazarın zihniyetini gösteren önemli bir söylem olur. İki metinde de anlatıcı genel olarak 3. şahıs gözüyle anlatılmıştır. Kaynak metinde meddahlığı andıran öğelerin yeniden üretilen metinden çıkarıldığı görülmektedir. Kurgu açısından bakıldığında yeniden üretilen metinde daha gerçekçi anlatımla karşılaşılırken insan tasvirlerinde kaynak metnin daha gerçekçi betimlemeler oluşturduğu görülmektedir.

Bu çalışma Artuhı'nın İslam'ı kabul etmesi ve kendisini anlattığı bölümden oluşmaktadır. Dolayısıyla, küçük bir örneklem olan bu inceleme ile Osmanlı metinlerindeki dil değişimini göstermesi açısından üzerinde detaylı çalışılmayı bekleyen bir çalışmaya model olacaktır. Bu çalışmada üslup incelemesi açısından stylometri yöntemi merkeze alınmıştır, bir sonraki çalışmada aynı metin kültür değişimi bağlamında söylem incelemesine tâbi tutulacaktır.

KAYNAKÇA

- Akar, Ali. (2006). *Gelibolulu Mustafa 'âlî-Mirkatü'l-Cihad [Cihadın basamakları]: Metin-Dil Özellikleri-Metin-Dizin* (Birinci Baskı). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Akar, Ali. (2014). Bir Dil-içi Aktarma Metni Olarak Mirkâtü'l-Cihâd / Mirkâtü'l-Cihâd as a Intralingual Translation Text. *Gelibolulu Mustafa Âlî Çalıştayı Bildirileri*, 75-84.
- Can, Fazli, & Patton, Jon M. (2004). A Stylometric Analysis of Yasar Kemal's Ince Memed Tetralogy. *Computers and the Humanities*, 38(4), 457- 467.
- Develi, Hayati. (2010). Söze boğulan tarih: Osmanlı tarih yazıcılığının dili. *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslûp ve Türler*, 84-123.
- Eder, Maciej, Rybicki, Jan, & Kestemont, Mike. (2015, Kasım 11). *Package 'stylo' Functions for a Variety of Stylometric Analyses*. <https://github.com/computationalstylistics/stylo>
- Karahancı, İbrahim. (2016). Sözcük Birimlerin Üslup Oluşumuna Katkısı I. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 5(4). Lachenauer, Isabel. (t.y.). *Artuhı Wept: New Approaches to Reading Emotions in Dânişmendnâme (The Book of King Dânişmend)* [The University of Chicago]. <https://doi.org/10.6082/uchicago.4730>
- Lagutina, Ksenia, Lagutina, Nadezhda, Boychuk, Elena, Vorontsova, Inna, Shliakhtina, Elena, Belyaeva, Olga, Paramonov, Ilya, & Demidov, P. G. (2019). A Survey on Stylometric Text Features. *2019 25th Conference of Open Innovations Association (FRUCT)*, 184-195.

- Mendenhall, T. C. (1887). The Characteristic Curves of Composition. *Science*, ns-9(214s), 237-246.
- Rockwell, Geoffrey, & Passarotti, Marco. (2019). The Index Thomisticus as a Big Data Project.
- Tarhan, Ayşe. (2025). *Dijital Beşerî Bilimler Araçlarının Metin Analizinde ve Görselleştirmede Kullanılabilirliği ve Uygulamaları*. İstanbul: DBY Yayınları.

Prof. Dr. Soner Akpınar

**ÇAĞDAŞ
TÜRK ROMANINDA
6-7 EYLÜL OLAYLARI**

Rumlar Etnisite ve Kimlik

Günce Yayınları

MUNİS FAİK OZANSOY

Yaşamı, Yapıtları, Sanatı

H. Yasemin Mumcu

Günce Yayınları

FAİK ÂLİ OZANSOY

YAŞAM ÖYKÜSÜ, YAPITLARI VE ŞAIRLİĞİ

DOÇ. DR. SEVİM KARABELA ŞERMET

Günce Yayınları

GÜLMECENİN DİLLERİ

Prof. Dr. Ünsal Özünü

Günce Yayınları